

Medine Vesikası Ekseninde İslam'ın Rolü: Hakem mi, Hâkim mi?

Nurdan ÇİÇEK

GİRİŞ

Ülkemizde Medine Vesikası'nın gündeme gelişi 1990'ların başına tekabül etmektedir. 90'lı yıllarda sol ve liberal kanatlarda tartışılmaya başlanan; sivil toplum, çok hukukluluk, birlikte yaşama gibi toplumsal projelere karşı Medine Vesikası, İslamcı entelektüellerin temel argümanları arasında yer almıştır. İslam'ın, farklılıkları koruyarak birlikte yaşayabilme projesini içinde barındırdığı tezi Medine Vesikası ekseninde Ali Bulaç başta olmak üzere konuyla ilgili farklı düşünen İslamcı yazarlarca da tartışılmaya çalışılmıştır. *Birikim* dergisinde; "Totalitarizm", "Hukuk Devleti", "Yeni Bir Toplumsal Projesi", "Sivil Toplum Arayışı" gibi Medine Vesikası'na da göndermeler taşıyan bazı başlıklar, İslamcı yazarlardan farklı bir değerlendirmeyle birçok yazar tarafından ele alınmıştır. Medine Vesikası'nın 90'lı yıllarda geniş bir kavramsal çerçevede içinde tartışılması konu ile ilgili günümüz tartışmalarına da geniş bir literatür zemini sağlamıştır.

Biz bu makalede, Medine Vesikası üzerinden yürütülen güncel tartışmalara gelmeden önce, Vesika'nın tarihsel değerine, içeriğine, hangi şartlarda doğup hangi ihtiyaçlara cevap verdiğine değinip, sonrasında *Birikim* dergisi ve diğer çevrelerde ortaya çıkan tartışmaları ele alacağız. Son olarak, 90'lı yıllarda Vesika ekseninde İslamcı yazarlar arasında cereyan eden "Hakem mi, yoksa Hâkim mi?" sorusuna verilen cevaplar çerçevesinde İslam'ın rolünü tartışacağız.

MEDİNE VESİKASININ DEĞERİ, TARİHSEL SÜRECİ VE TEMEL İLKELERİ

1. Medine Vesikasının Değeri

İslam tarihi içinde gelişen bütün hareket ve oluşumlar Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber (s.)'in uygulamalarına dayanarak gelişme göstermiştir. Bu bağlamda Asrı Saadet dönemi, günümüze değin tarihî bir gerçeklik olarak başvuru kaynağı niteliğinde Müslümanların en temel argümanı olmuştur. Asrı Saadet'in en önemli olayları arasında yer alan ve birçok tartışmanın Müslümanlarca referans kaynağını oluşturan Medine Vesikası'nın günümüze kimler vasıtasıyla ulaştığına göz attığımızda, Vesika'yı kayıt altına alan ilk kişi olarak İbn-i İshak'ı buluyoruz. İbn-i İshak'ın *Siyer* çalışmasını temel alan ve genişleten İbn-i Hişam, Vesika'ya tam metin olarak *es-Siretü'n-Nebevîyye* adlı eserinde yer vermiştir.¹ Günümüze geldiğimizde ise, Batı bilim çevrelerine Medine Vesikası'nı tanıtan Alman oryantalist Wellhausen olmuştur. Muhtemelen Wellhausen'in *Skizzen und Vorarbeiten* adlı kitabının 1899'da yayımlanmasından sonra, yine Alman Grimme, İtalyan Ceantani, Buhl, Wensick, Korehl, Ranke, Müller ve Guillaume adlı yazar ve araştırmacıların da dikkatini çekmiş, Vesika ile ilgili yayınlarda hissedilir bir artış olmuştur.² Vesika'nın İslam dünyasında güncellik kazanması Prof. Dr. M. Hamidullah ile olmuş, Prof.

¹ İbn-i Hişam, *Siret-i İbn-i Hişam İslam Tarihi*, 1. cilt, İstanbul, 2006, s. 11.

² T. Bora-M. Gültekinçil, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, 6. cilt, İstanbul, 2009, s. 503.

Dr. Salih Tuğ ve Mustafa Asım Köksal'ın çevirileriyle Vesika Türkçede yer almıştır.

2. Medine Vesikasının Tarihi Süreci

İslam tarihinde hicreti hazırlayan şartlara baktığımızda İslam'ın Mekke'de Kureyş kabilelerinin arasında yayılmaya başladığı yıllarda Kureyşlilerin gittikçe artan Müslüman nüfustan rahatsız olarak güçlerinin yettiği Müslümanlara işkence etmeye başladıklarını, zulümlerini Hz. Muhammed (s.)'i ölümle tehdit etmeye kadar vardıklarını okuyoruz.³

Bu aşamada Hz. Muhammed (s.)'in onların zulümlerine fiili bir karşılık verme imkânı bulunmadığından, sahabelerinden güç yetirenlerin Habeşistan'a hicret etmelerini emretmiştir. Daha sonraki yıllarda da Yesrib'e (Medine'ye) yapılan hicrete bizzat iştirak ederek, miladi 622 yılında Medine'ye yerleşmiştir.⁴ Medine'ye muhacir olarak gelmiş olan Hz. Muhammed (s.) Medine'de tam bir boşluk ve kaos ile karşılaşmıştır. Hz. Ayşe'nin bu kaos ve yıllarca süren savaş ortamını kast ederek "Yevmu Buas (Evs ve Hazreç arasındaki savaş) Allah'ın Elçisi Muhammed'e bir armağanıydı. Rasulullah geldiğinde (Medine ahalisi) gruplara bölünmüş, ileri gelenleri öldürülmüş veya yaralanmışlardı. Allah onların İslam'a girmesiyle Elçisi'ne lütufta bulunmuş oldu" diye söylediği rivayet edilmektedir.⁵ (alıntılanan Bulaç, 1992, s. 104) Hz. Muhammed (s.) Medine'ye gelişinden yaklaşık beş ay sonra bu kaos ortamında Mekkeli muhacirlerin daha fazla mağdur olmaması ve Medineli Müslümanlarla arasındaki kardeşlik bağlarını kopmaz bağlarla bağlamak adına Ensar ve muhacirlerden bütün aile başkanlarının katıldığı bir toplantı düzenleyerek Mekkeli muhacirler ve Medineli Ensar arasında sosyal ve ekonomik bağları kuvvetlendirecek kardeşlik anlaşması tesis etti. 186 Mekkeli muhacir aileyi, bir o kadar Medineli Ensar ailenin yanına yerleştirdi.⁶

³ İbn-i Hişam, a.g.e., 2. cilt, s. 397.

⁴ İhsan Süreyya Sırma, *Medine Vesikası Işığında Yahudi Meselesi*, İstanbul, 2009, s. 35.

⁵ Ali Bulaç, "Medine Vesikası Hakkında Genel Bilgiler", *Birikim*, Haziran 1992, Sayı 38, s. 104.

⁶ M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İstanbul 2008, s. 162.

Ancak kuşkusuz Medine, Müslümanlardan ibaret değildi. Onun kadim sakinleri Yahudiler ve Müslümanlığı kabul etmemiş Araplar da vardı. Hz. Muhammed (s.)'in önünde bütün bu sosyal blokları anlaşdırıp birleştirmek ve bir arada yaşamanın formülünü bulmak gibi önemli bir sorun vardı. Peki, bunu nasıl yapacaktı? Öyle anlaşılıyor ki, Hz Muhammed, Medine'nin sosyal, dinî ve demografik yapısını ortaya çıkarmakla işe başladı. Ve bu amaçla, o günkü gelenekler için hayli yabancı olan bir teşebbüse girişerek nüfus sayımının yapılması ve şehir sakinlerinin tek tek (erkek, kadın, çocuk, yaşlı) bir deftere yazılmasını istedi. Huzeyfe (r.)'den gelen rivayette "Allah'ın elçisi bize: Din olarak İslam'ı seçen ve Müslüman olan kimselerin isimlerini (tek tek) yazıp getiriniz dedi. Biz de ona 1500 kişinin ismini yazıp verdik." diye belirtilmektedir.

Nüfus sayımı sonucunda Medine'de 10.000 kişinin yaşadığı, bunlardan 1.500 kişinin Müslüman, 4.000 kişinin Yahudi ve 4.500 kişinin de müşrik Arap olduğu anlaşılmıştır. Hz. Muhammed'in ikinci adımı Medine'nin doğal şehir sınırlarını tayin etmek olmuştur. Hz. Muhammed Medine'nin dört bir köşesine birer işaret koyarak şehir sınırlarını tayin etmiş, bu sınırlar içinde kalan bölge Vesikanın 39. maddesinde "Yesrib (Medine) vadisinin içindeki alan (cevf), korunmuş (haram)" olarak yer almıştır.⁷

Hz. Muhammed (s.) giriştiği bu işlerle mevcut grupları ideal bir hukuk ekseninde toplamayı hedeflemiştir. Bu hukuki alt yapıyı oluşturmadan önce bulunduğu yerin şartlarını en iyi şekilde tahlil etmeye gayret göstermiştir. Yahudi, müşrik Arap veya Müslüman gibi ayrılıkları kaldırarak bir tek şehir ahalisi kavramını oluşturmuş ve onları bir şehir devlet teşkilatı içinde kaynaştırmıştır. Ragıp Ege ise "Medine Vesikası mı, Hukuk Devleti mi?" adlı makalesinde oryantalist Wensinck ve Wellhausen'den alıntılacağı bilgilerde özetle; Hz. Muhammed (s.)'in Mekke evresinde İslam'ı; Yahudiliği olgunlaştırarak, tamamlayarak sürdüren bir din biçiminde sunduğunu ve bunun sonucunda da Medineli Yahudilerin yeni dine girebileceklerine içtenlikle inandığını belirtmiştir. Ancak Hz. Muhammed'in, düşündüğü gibi

⁷ Bulaç, a.g.m., s. 105.

Yahudilerin İslam'a girmemeleri neticesinde Mekke'ye karşı yeni bir strateji saptaması gerekliliğine inandığına ve Medine Vesikası'nı bu düş kırıklığı içerisinde hazırladığına kanaat getirmiştir. Hz. Muhammed (s.)'in bu düş kırıklığı sonucunda Yahudilerle din temelli bir birlik kurulamayacağını anlayınca etkinliğini iki yönde geliştirdiği ifade edilmiştir. Birincisi, İslam'ı elden geldiğince kesin bir biçimde Yahudilikten ayırmak, yeni dininin indirgenemezliğini vurgulamaktır. İkincisi ise, Medine'de siyasi bir birlik kurmadıkça Mekke'ye karşı bir hareket geliştiremeyeceğini bilen Hz. Muhammed (s.)'in, Medine'deki Yahudi ve müşriklerle imzaladığı vesikayı dinsel öğelerden arındırarak siyasi bir tabanda düzenlemeye gittiğini iddia etmektedir.

Medine Vesikası'nın oluşum sürecine farklı eleştiriler getiren oryantalist Wellhausen ve Wensinck'in yaklaşımlarındaki eksiklik, Hanif dinleri tarihsel süreci içinde ele aldığımızda bir önceki anlayışı ilga ettiğini ve kendini, cahiliye diye tanımladığı şartlardan kesin ve belirgin çizgilerle ayırdığı gerçekliğini göz ardı etmesidir. Hz Muhammed (s.)'e kendi tarihsel süreci içerisinde diğer peygamberlerden farklı davranmayarak vahyin bütün peygamberlere yüklediği temel (tebliğ, beyan, tezkiye) vazifeleri neticesinde bulunduğu yerin mevcut batıl şartlarıyla uzlaşmamış, Rabbanî ilkeler doğrultusunda iktidarını inşa edeceği en uygun yeri seçmiştir. Hamidullah'ın ifadesiyle de Hz. Muhammed (s.)'in ideal bir hukukçu gibi hareket ederek hicret ettiği bu yerde yazılı ilk devlet anayasasını vazedmiştir.⁸

Hamidullah'ın Medine Vesikasını "Anayasa" olarak sunmasını, modern anayasa bağlamında değerlendiren hukukçulardan Hüseyin Hatemi, Hamidullah'dan farklı olarak Vesika'nın Kur'an-ı Kerim'in kapsayıcılığı yanında çok kısıtlı bir metin olduğunu, bu hâliyle bir anayasa değil de yönetmelik özelliği taşıdığını belirtmiştir.⁹ Vesika'nın niteliği konusundaki tartışmalardan çıkan sonuç ise Vesika'nın hukuki bir metin olduğunun şüphesiz olduğu, farklı paradigmalardan ekseninde değerlendirildi-

ğinde farklı hukuki nitelemelere denk düştüğü ve Vesika'nın tarihi açıdan fani olmasına rağmen, ruhunun baki olduğudur.¹⁰ Hamidullah'ın *İslam Anayasa Hukuku* kitabında yer verdiği, Medine Vesikası metni şudur:

MEDİNE VESİKASI

- 1) Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).
- 2) İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler.
- 3) Kureyş'ten olan Muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.
- 4) Benû 'Avf'lar kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre (tâife) harp esirlerinin fidye-i necatını müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.
- 5) Benû Hârisler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasında iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.
- 6) Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediye iştirak edeceklerdir.

⁸ M. Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, İstanbul 2005, s. 98.

⁹ Hüseyin Hatemi, "Sivil Toplum Değil Adalet Devleti", *İktibas*, 2010 Ağustos, Sayı 380.

¹⁰ A. Güneş, "Medine Vesikasının İslam Hukuku Açısından Kaynak Değeri", *EKEV Akademi* dergisi, Sayı 34, s. 211.

- 7) Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
- 8) Benû'n-Neccâr'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
- 9) Benû 'Amr İbn 'Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
- 10) Benû'n-Nebî'ter, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
- 11) Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidye-i necatını, müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.
- 12) A) Müminler, kendi aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu hâlde) bırakmayacaklar, fidye-i necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.
- 12) B) Hiçbir mümin, diğer bir müminin mevlâ (kendisi ile akdi kardeşlik râbitası kurulmuş kimse) sına mûmâna'at edemez. [Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mümin diğer bir müminin mevlâsı ile, onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır.]
- 13) Takva sahibi müminler, kendi aralarında mütecevize ve haksız bir fiil ikaini tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da müminler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.
- 14) Hiçbir mümin bir kâfir için, bir mümini öldüremez ve bir mümin aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.
- 15) Allah'ın zimmeti (himâye ve teminatı) bir tekdir; (müminlerin en ehemmiyetsizlerinden birinin tanıdığı himâye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira müminler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.
- 16) Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.
- 17) Sulh, müminler arasında bir tekdir. Hiçbir mümin Allah yolunda girişilen bir harpte, diğer müminleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh, ancak onlar (müminler) arasında umumiyet ve adalet esasları üzere yapılacaktır.
- 18) Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.
- 19) Müminler, birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.
- 20) A) Takva sahibi müminler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.
- 20) B) Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himâyesi altına alamaz ve hiçbir mümine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücum etmesine mani olamaz).
- 21) Herhangi bir kimsenin, bir müminin ölümüne sebep olduğu katî delillerle sabit olur da maktulün velisi (hakkını müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu hâlde bütün müminler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helâl (doğru) olur.
- 22) Bu sahife (yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir

- müminin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helâl (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren kıyamet günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir para te-diyesi ve ne de bir taviz alınacaktır.
- 23)** Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.
- 24)** Yahudiler, müminler gibi, muharebe devam ettiği müddetçe (kendi harp) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.
- 25) A)** Benû 'Avf Yahudileri, müminlerle birlikte [İbn Hişâm'da bu, "ma'a" (=ile) olarak, Ebû Ubeyd'de ise "min" (=den) olarak zikredilir] bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dâhildirler.
- 25) B)** Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikap eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendine ve aile efradına zarar (vermiş) olacaktır.
- 26)** Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaktırlar.
- 27)** Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaktırlar.
- 28)** Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaktırlar.
- 29)** Benû Cuşem Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaktırlar.
- 30)** Benû'l-Evs Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaktırlar.
- 31)** Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaktırlar. Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikap eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.
- 32)** Cefne (ailesi) Sa'lebenin bir kolu (batn) dur; bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.
- 33)** Benû'ş-Şuteybe de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaktırlar. (Ka-idelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.
- 34)** Sa'lebe'nin mevlâları, bizzat Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.
- 35)** Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitâne), bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.
- 36) A)** Bunlar (Yahudiler)dan hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed'in müsaadesi olmadan çıkamayacaktır.
- 36) B)** Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve aile efradını mesuliyet altına sokar; aksi hâlde haksızlık olacaktır (yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.
- 37) A)** (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayır-hahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Ka-idelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.
- 37) B)** Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm ika edemez; muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.
- 38)** Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.
- 39)** Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimse lehine Yesrib vadisi dâhili (cevf), haram (mukaddes) bir yerdir.
- 40)** Himâye altındaki kimse (cârr), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.
- 41)** Himâye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himâye hakkı verilemez.
- 42)** Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öl-

dürme yahut münazaa vakalarının Allah'a ve Resulullah Muhammed'e götürülmesi gerekir. Allah bu sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

- 43) Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himâye altına alınmayacaklardır.
- 44) Onlar (Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.
- 45) A) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, müminlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vakaları müstesnadır.
- 45) B) Her bir zümre, kendilerine ait mıntıkadandan (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda) mesuldür.
- 46) Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefesine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.
- 47) Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikai hâlleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.¹¹

¹¹ Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, a.g.e., s. 99.

3. Medine Vesikası'nın Temel İlkeleri

Medine'nin adeta bir kurtarıcı beklediği, Hicri 1. yılda oluşturulan bu Vesika, Hamidullah'a göre iki farklı bölümden oluşmaktadır. 1 ile 23. paragraflar arası Müslümanlarla ilgili maddeleri, 24 ile 47. paragraflar arası ise Yahudilerle ilgili maddeleri içermektedir.¹² Bununla birlikte Vesika'da, Hz. Muhammed (s.)'in sadece Müslümanları değil, Vesika'ya taraf diğer dinî ve sosyal grupları da içine alan özellikle (madde 16, 20/b, 23, 36, 42, 43) maddelerde de karşımıza çıkan "hâkim söylem" Vesika'nın ruhuna işlemiştir. Vesika metnini okuduğumuzda ise içeriğine dair ilkeleri genel manada şu şekilde tasnif etmek mümkündür: Adalet, Katılım, Emniyet, Dayanışma ve Hakk/Hukukun Üstünlüğü.

Adalet: Vesika dönemsel konjonktüre dair vurguları içermekle birlikte, modern ceza hukuku bağlamında "evrensel" olarak niteleyebileceğimiz, suçun şahsiliği, kast/taksir ayrımı ve kanun önünde eşitlik gibi adaletin tesis edilmesinde olmazsa olmaz ilkeler olarak ifade edilen vurguları da içinde barındırmaktadır. Vesika'nın 13. maddesi bu konuda sarih bir örneklidir. Ayrıca madde 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11'de müminler arasındaki meselelerin adalet umdelerine göre çözülmesi gerektiğine yer verilmektedir. Madde 22'de Vesika'nın muhteviyatını kabul edenlerin, bir katile hiçbir şekilde yardım etmesinin kabul olunmayacağı kesin bir dille vurgulanmıştır.

Katılım: Vesika metninden, maddelerin oluşum sürecinin katılanlar arası oylama usulüncü değil, Hz. Muhammed (s.)'in kanun koyuculuğunun kabulü esasıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kabul, bazı düşünürler tarafından iddia edildiği gibi totaliter bir oluşuma işaret etmemektedir.¹³ Zira katılanların tek tek "adıyla çağırılması" her birinin etnik ve dinî kimliklerinin kabulü esasını taşımakta, bu bağlamda her biri teker teker zikredilmiş tarafların dinî ve hukuki özerkliğine işaret etmektedir. (Madde 25-35)

¹² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, a.g.e., s. 168.

¹³ Ali Bulaç, "İslam Niçin Bir Teokrasi Değildir", *Kitap Dergisi*, Sayı 58-60, Aralık-Ocak-Şubat 1991-1992, s. 3.

Emniyet: Vesika, bütün katılımcılara yekdiğerinin emniyetini korumada sorumluluk yüklemektedir. Modern ceza hukukunun fertlere sınırlı olarak verdiği haksız fiil karşısında müdafaa hakkını, Vesika taraflarına daha geniş çerçevede sunmuş hatta haksız fiil yahut cürümünü def etmekle Vesika'ya bağlı herkesi mesul kılmıştır. Bu durumda Vesika ekseninde toplum şekillenirken İslam'ın genel kaidesi olan "Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" ilkesinin de yansımalarını görmekteyiz. (Madde 13, 21, 22, 47)

Dayanışma: Vesika genel hükümlerinde bütün katılımcılar arasında dayanışmayı sağlamayı hedeflemiştir. Vesika'nın taraflar arasındaki dayanışmaya en büyük örneği bütün katılanları "ümme" çatısı altında toplamasıdır. Zira Vesika'nın sürekli savaşların devam ettiği, aynı inanç ve ırktan kabileler arasında dahi ayrılıkların hüküm sürdüğü bir dönemde farklı dinî ve sosyal grupları "ümme" kavramı altında birleştirmesi adeta bir devrim niteliği taşımaktadır. (Madde 1, 2, 16, 25)

Bir diğer dayanışma örneği de, eskiden beri adet olan diyet ve kurtuluş fidyelerinin uygulanma şekliyle alakalıdır. Hz. Muhammed (s.)'in tartışmasız olarak devlet başkanlığı görevini üstlendiği anlaşılan¹⁴ Vesika ile bu uygulamayı tekrar organize edip, onu adalet temelini üzerine yerleştirmiştir. Şayet diyet yahut fide ödemek zorunda olan kişi bunu tek başına yapamıyorsa, o takdirde vazifeleri icabı diğer kabileler, akrabalar veya komşular ona yardım etme mecburiyetindeydi. Bu kişiler de ödemeyi yapamıyorsa devlet imdada yetişmek zorundaydı.¹⁵

Hakk/Hukukun Üstünlüğü: Hukuk kavramı hakk kavramının çoğuludur ve adalet, katılım, emniyet, dayanışma kavramlarıyla iç içedir. Hukukun üstünlüğü de en genel manasıyla kişiler arasındaki keyfiyeti ortadan kaldırıp, bütün zemin ve şartlar altında var olan hukuk çerçevesinde hakkın ihdas edilmesinin amaçlanması anlamı taşımaktadır.

Vesika'nın tarafları, içeriği ve özellikle (madde 42, 46, 47)'de yer alan hususlarla Hz. Muhammed (s.)'in hukuku her şeyin üstünde tuttuğunu gözlemlemekteyiz. Özellikle bu konuda madde 46'daki "Allah bu vesikada gösterilen maddelere en doğru ve mükemmel şekilde riayet edenlerle beraberdir." ibaresi bunun açık kanıtıdır.

MEDİNE VESİKASI EKSENİNDE YÜRÜTÜLEN TARTIŞMALAR: "HAKEM Mİ, HÂKİM Mİ?"

Vesika ekseninde yürütülen tartışmalarda, Vesika'nın oluşum sürecinde Hz. Muhammed (s.)'nin aldığı konum itibarıyla, İslam'a verilen payenin "Hakem" mi, yoksa "Hâkim" mi olduğu tartışmasında, "Hakem" ve "Hâkim" kavramları şu şekilde açıklanabilir; İslam'a biçilen rolün hakemlik olduğunu savunan (Ali Bulaç) "hakem" olmanın kanun koyuculuk olmadığı, hakem olanın danışma mercii mesabesinde olduğu beşeri eksenli bir iktidar yapısını kast etmektedir. Vesika'nın oluşum sürecinden yola çıkarak ideal bir devlet yapılanmasında İslam'a biçilen payenin "Hâkim"lik olduğunu iddia edenler ise; (A. Ağırakça, S. Çekmegil, İ. S. Sırma) İslam'ın kanun koyucu rolünü üstlendiği, hukukun beşerî değil, vahyi eksenli oluşturulduğu bir iktidar yapısına işaret etmektedir.

Medine Vesikası ekseninde şekillenen tartışmalara geçtiğimizde; Vesika'nın modern devlet algısıyla yorumlanırken anakronizme düşüldüğü yönündedir. Bir diğeri de; içeriksel tartışmalar yerine, Vesika'nın oluşum sürecindeki usulün göz ardı edilmemesi gerektiği belirtilen eleştirilerdir. Fikir planındaki değişimler ile günlük yaşantıyı düzenleyen idari ve sosyal yapının birbirine karıştırılmamasının, sosyal yapı ve idareyle ilgili sistem ve kurumların doğrudan inançla ilgili konular değil, tecrübeyle ilgili teknik konular olduğu belirtilerek, Hz. Muhammed (s.)'in, İslam'a uygun bir sosyal yapıyı oluştururken nasıl hareket ettiğine bakılması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶

¹⁴ M. Kelebek, "İslam Hukuku Felsefesi Açısından Medine Vesikası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* dergisi, Sayı 4, s. 325.

¹⁵ M. Hamidullah, *İlk İslam Devleti*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 56.

¹⁶ N. Yılmaz, "Medine İslam Devleti: Bir Model mi, Bir Devlet mi?", *İslami Yorum* dergisi, Sayı 4, Yaz 2010.

sunun tartışılmaya başladığı belirtilmiştir. Bu nedenle “hoşgörü” kavramının öne çıkarıldığı “İslam demokrasiyle bağdaşır” düşüncesinin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı tezi ileri sürülmüştür.²² Medine Vesikası ya da herhangi bir İslami konu üzerine araştırma yaparken dikkat etmemiz gereken hususlara da açıklık getiren İslamcı aydınlardan Sırma, Müslümanların hedefinin Vesika'nın, Bolşevizm'in yıkılmasıyla birlikte boşlukta kalan Marksistlere ya da bu kadar yıldır bir türlü rejimlerini düze çıkarılamayan demokratlara, laiklere çıkış yolları aramak için değil, Allah'ın rızasını temin etmenin yollarını bulmak için altlık oluşturması gerekliliğini vurgulamaktadır.²³ Vesika ekseninde yürütülen sivil toplum tartışmalarıyla kast edilenin, İslam devletinin vatandaşı olan zimmilerin korunacağı ve onlara adil davranılacağı ifade ediliyorsa, bu sivil toplum algısının onaylanabilir olduğu belirtilmiş, ancak mevcut süregelen tartışmada Müslümanlara önerilenin durumun tâbi olunan değil de tâbi olan bir duruş olduğundan, İslam'ın farklı inanç ve ideolojilerin yer aldığı yelpazenin bir dilimine razı olmasının beklendiği belirtilmiştir.²⁴ Bu beklentinin temelinde İslam'ın, siyasi arenada var olmaktan, “radikalite”ten vaz geçmesi, İslami yaşantının “kültür” formunun dışına çıkarmaması, dinin meşrulaştırım aracı olmaktan öteye gitmemesinin istendiği gerçeği yatmaktadır.²⁵

Vesika ekseninde 90'larda yürütülen tartışmalarda, İkinci Cumhuriyet'in cahiliyesi ve Kemalizm'in biraz daha hafifletilmiş şekli olarak nitelendirilen demokratik toplum modeline İslam'ın ortak olamayacağını altı çiziliyor, Medine Vesikası'nın güncellik kazandığı döneme de atıfta bulunularak, devletin yapılanmasında hâkim konumda olmayan İslam'ın “Yeni Cumhuriyet algısının mı, İslamizasyon'un mu, Yeni Dünya Düzeni'nin mi sonucu olduğunu soruluyor.²⁶

²² Kürşat Atalar, “Bir Arada Yaşamak Mümkün mü?”, *İslami Yorum* dergisi, Sayı 9, Bahar 2012, s. 43.

²³ İhsan Süreyya Sırma, “Medine Vesikasının Mevsukiyeti ile İlgili Bazı Veriler”, *Bilgi ve Hikmet* dergisi, Sayı 5, Kış 1994, s. 55.

²⁴ Ağırakça, a.g.m.

²⁵ “Dinin meşrulaştırım aracı olması” E. Okumuş'un kavramsallaştırdığı mahiyette kullanılmıştır.

²⁶ Ağırakça, a.g.m.

Vesika'yı İslam Hukuku'nda kamusal alanlar bağlamında değerlendiren Çekmegil, insanın kendi mülkünde samimi inanışlarını yaşama arzusunun fitri, tabii bir hak olduğunu, yalnız kamusal alan diye tabir edebileceğimiz meydanların, bulvarların, umuma açık yerlerin İslam'ın mülkü olduğu, örneğin İslam'ın mülkü sayılan bu alanlarda İslam hukukunca suç teşkil eden, içkili yerlerin açılıp işletilemeyeceğini belirtmiştir.²⁷

Bu yorumlardan anlaşılacağı üzere düşüncüler, İslam'a biçilen “katılımcı”, “paydaş” rolün, İslam Hukuku'nun uygulanması ve Müslümanların sorumluluklarının eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi açısından uygun bulmaktadır.

Medine Vesikası ekseninde dönen tartışmalara son olarak, “Türk Modernleşmesi” zaviyesinden bakıldığında; Batı uygarlığının rasyonel ve seküler ilerleme süreciyle oluşan ve anlam kazanan sivil toplumun siyasal argümanlarıyla, Vesika'nın okunamayacağı anlaşılmaktadır. Zira İslam'ın, sosyal-siyasal-kültürel ve ekonomik hayata müdahalesini, kendi kavramsallaştırma ameliyesinden değil de, sivil toplumun sistematığı içinde üretmesi, İslam'ın modern ulus devletine uyumunu kaçınılmaz kılacaktır. Liberal değişimciler tarafından dile getirilen “Devletin İslam'la barışma” tezinin Türk modernleşmesi için dinin devreye sokulması çabalarının sonucu olduğu ifade edilmektedir.²⁸

SONUÇ

Makalemizde genel başlıklarla ele aldığımız Vesika'ya dair; 90'lı yıllarda yürütülen tartışmalarla ilgili literatür değerlendirmesinin “siyasal hâkimiyet”in kimde olacağı noktasında kilitlendiğini görüyoruz. Makalemizin ana başlığını oluşturan “Hakem mi yoksa hâkim mi?” sorusuna verilen cevapları irdelediğimizde hakemlik ve hâkimlik kavramının çok boyutlu tartışılmadığını, İslam'a biçilen rolün hakemlik olduğunu iddia edenlerin iddialarının

²⁷ M. S. Çekmegil, “Bir İçtimai Mukavele; Medine Vesikası”, *Panel* dergisi, Sayı 48, Mart-Nisan 1993, s. 50.

²⁸ Eyüp Köktaş, “Medine Vesikası: İslam'ın Çoğulculuk Referansı”, *Bilgi ve Hikmet* dergisi, Sayı 5, Kış 1994, s. 55.

basit bir okumayla liberal bir söylem içinde sıkışıp kaldığını, siyasal egemenlikte İslam'ın ancak hâkim statüsünde olabileceği iddiasında olanların da, bu hâkimiyeti "Halk"ı yani beşerî ortadan kaldırarak, salt vahye dayalı nasıl gerçekleştirecekleri noktasında konuyu verimli bir şekilde tartışmadıklarını görüyoruz. Bu bağlamda baskın iki görüşe yönelteceğimiz sorular mevcut:

- 1) İktidar oluşumunda İslam'a hâkimiyet değil de katılımcı/hakemlik statüsü öngören düşünürlerle yönelteceğimiz soru şudur: "Siyasal egemenliğin oluşumunda; çoğulcu ve katılımcı bir esasa dayanan, İslam'a da katılımcılardan biri olarak yer verilen "halk" hâkimiyetli, sabitesi vahiy olmayan iktidar fikri ile "Hüküm verenin yalnız Allah olacağı" Kur'ani kaidesiyle ne kadar uyumaktadır?
- 2) Yahut hâkimiyetini Allah'a nispet eden iktidarlar fiiliyatta ne kadar insani tercihlerden arı bir uygulama sunabiliyorlar?
- 3) Siyasi arenada Allah adına hükmetmek ile Allah'ın kanunlarıyla hükmetmek arasındaki tevhid-şirk dengesini hangi "ümmetsiz" yapılanmayla sağlıyorlar?
- 4) Vahyi ve Muhammedî bir cevap bulunmayan meselelerde insani yorumlamalar (içtihat) yapılmadan nasıl çözüm üretileceği konusunda ne söylüyorlar?

İslam'ın hayatın her alanını kuşatan bir yaşam biçimi olduğuna iman eden biri olarak, Hz. Muhammed (s.)'in Vesika örneğinde yaptığı gibi, günün şartlarını göz önünde bulundurarak Seyyid Kutub'un kavramsallaştırmasıyla "cahiliye toplumuna" alternatif "İslam toplumu" inşa edebilmeye katkı sağlamak amacıyla sorduğum sorular, bir fikri kötülerken diğerini yüceltmek maksadı taşımamakta, aksine tartışılan konulara samimi bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Ağırakça, Ahmet; "Medine Vesikası'nın Değeri", *Haksöz*, 23, Şubat 1993.
- Atalar, Kürşat; "Bir Arada Yaşamak Mümkün mü?", *İslami Yorum*, 9, Bahar, 2012.
- Bora, T-Gültekingil, M.; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, (6 cilt) İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

- Bulaç, Ali; "İslam Niçin Bir Teokrazi Değildir?" *Kıtap Dergisi*, 58-60, Şubat 1991.
- ; "Medine Vesikası Hakkında Genel Bilgiler", *Birikim*, 38, Haziran 1992.
- ; "Medine Vesikası Üzerine Tartışmalar (1)", *Birikim*, 47, Mart 1993.
- ; "Medine Vesikası Üzerine Tartışmalar (2)", *Birikim*, 48, Nisan 1993.
- Çekmegil, M. Sait; "Bir İçtimai Mukavele; Medine Vesikası", *Panel*, 48, Mart-Nisan 1993.
- Ege, Ragıp; "Medine Vesikası mı, Hukuk Devleti mi?" *Birikim*, 47, Mart 1993.
- Güneş, Ahmet; "Medine Vesikası'nın İslam Hukuku Açısından Kaynak Değeri", *EKEV Akademi dergisi*, 34, Kış, 2008.
- Hamidullah, Muhammed; *el-Esalku's-Siyasiyye*, Kitabevi, İstanbul, 1997.
- ; *İlk İslam Devleti*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2007.
- ; *İslam Anayasa Hukuku*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.
- ; *İslam Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hatemi, Hüseyin; "Sivil Toplum Değil Adalet Devleti", *İktibas*, Sayı, 380, Ağustos, 2010.
- İbn-i Hişam, *Siret-i İbn-i Hişam İslam Tarihi*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006.
- İnsel, Ahmet; "Ali Bulaç'ın Çoğulcu Ümmet Tasarımı Üzerine Totalitarizm, Medine Vesikası ve Özgürlük", *Birikim*, 37, Mayıs 1992.
- Kelebek, Mustafa; "İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 4, 2000.
- Köktaş, Eyüp; "Medine Vesikası: İslam'ın Çoğulculuk Referans", *Bilgi ve Hikmet*, 5, 1994, Kış.
- Okumuş, Ejder; "Modernleşme, Sekülerleşme ve Din", *Kamu Hukuku Arşivi*, cilt 10, Mart, 2007.
- Sarıbay, A. Yaşar; "İslami Popülizm ve Sivil Toplum Arayışı", *Birikim*, 47, Mart 1993.
- Sırma, İhsan Süreyya; "Medine Vesikasının Mevsukiyeti ile İlgili Bazı Veriler", *Bilgi ve Hikmet*, 5, Kış.
- ; *Medine Vesikası Işığında Yahudi Meselesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009.
- Yılmaz, Nuri; "Medine İslam Devleti: Bir Model mi, Bir Örnek mi?", *İslami Yorum*, 4. Yaz, 2010.